

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.1
JEL Classification: G28; H21; H83; O23

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

©2025 КАНЄВА Т. В., ТЕСЛЯ Р. Д.

УДК 336.1
JEL Classification: G28; H21; H83; O23

Канєва Т. В., Тесля Р. Д.

Інституційні засади формування і реалізації податкової політики України

У статті виділено та систематизовано інституційні засади формування та реалізації податкової політики в Україні. Окреслено передумови кодифікації вітчизняного фіскального законодавства. Акцентовано увагу на багатомірності і комплексності податкової політики, завдяки чому забезпечується її гнучкість та адаптивність. У хронологічному порядку розглянуто основні віхи становлення податкової системи в Україні. Детерміновано часові межі етапів реалізації стимулюючої та компенсаторної податкової політики в Україні, враховуючи специфіку етапів макрофінансового циклу та дію зовнішніх екстерналій. Продемонстровано множинну взаємозалежність між рівнем податкового навантаження, структурою податкової системи та динамікою господарської активності. Визначено доцільність пошуку екстраординарних джерел податкових надходжень бюджету за умов реалізації компенсаторної політики. Проаналізовано досвід впровадження нових податкових інструментів, зокрема військового та додаткового імпортного збору, а також акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів. Здійснено компаративний аналіз застосування прогресивного та пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб, враховуючи вітчизняні реалії. Розглянуто фіскальні аспекти євроінтеграції України, зокрема в контексті зближення підходів до здійснення акцизного оподаткування. Наголошено на необхідності удосконалення системи адміністрування місцевих податків (єдиного податку та податку на майно) з огляду на необхідність зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Пріоритетовано протидію тіньовій економіці, боротьбу з ухиленням та уникненням сплати податків, розмиванням бази оподаткування та іншими способами одержання економічними агентами неправомірної вигоди в якості основних задач фіскального регулювання. Детерміновано особливості податкової політики в умовах глобальної пандемії COVID-19, постпандемічного відновлення та дії режиму воєнного стану.

Ключові слова: податкова політика, фіскальна політика, адміністрування податків, податкова система, соціально-економічний розвиток.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-2-160-165>

Бібл.: 17.

Канєва Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та обліку, Державний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: t.kaneva@knu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3302-9593>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210589884>

Тесля Руслан Дмитрович – аспірант кафедри фінансів, Державний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: rus.teslia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2089-2773>

UDC 336.1
JEL Classification: G28; H21; H83; O23

Kaneva T. V., Teslia R. D. Institutional Principles of Formation and Implementation of Ukrainian Tax Policy

The article allocates and systematizes the institutional foundations for the formation and implementation of tax policy in Ukraine. The article also outlines the prerequisites for the codification of domestic fiscal legislation. The multidimensionality and complexity of tax policy is emphasized, which ensure its flexibility and adaptability. The main milestones in the development of the tax system in Ukraine are examined chronologically. The temporal boundaries of the stages of implementing stimulating and compensatory tax policies in Ukraine are determined, taking into account the specifics of the macro-financial cycle stages and the impact of different externalities. A multiple interdependence between the level of tax burden, the structure of the tax system, and the dynamics of economic activity is demonstrated. The appropriateness of seeking extraordinary sources of tax revenues for the budget in the context of implementing compensatory policies is defined. The experience of implementing new tax instruments has been analyzed, particularly military and additional import duties, as well as excise tax on the retail sale of excise goods by economic entities. A comparative analysis has been conducted on the application of progressive and proportional taxation of individual incomes, considering domestic realities. The fiscal aspects of Ukraine's European integration have been examined, particularly in the context of harmonizing approaches to excise taxation. It has been emphasized that there is a necessity to enhance the administration system of local taxes (single tax and property tax) with a view to strengthening the financial capacity of territorial communities. The prioritization of combating the shadow economy, tackling tax evasion and avoidance, tax base erosion, and other means through which economic agents obtain unlawful benefits has been identified as key tasks of fiscal regulation. The features of tax policy under the conditions of the global COVID-19 pandemic, post-pandemic recovery, and the implementation of martial law have been determined.

Keywords: tax policy, fiscal policy, tax administration, tax system, socioeconomic development.

Bibl.: 17.

Kaneva Tetiana V. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Dean of the Faculty of Finance and Accounting, State University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: t.kaneva@knute.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3302-9593>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210589884>

Teslia Ruslan D. – Postgraduate Student of the Department of Finance, State University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: rus.teslia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2089-2773>

Вступ. Податковий компонент фінансової політики, що може розглядатися як інституційний механізм публічного регулювання соціально-економічного розвитку, слугує для узгодження інтересів громадськості й індивідів, сприяючи стійкому зростанню. Домінантна роль податкової політики у забезпеченні суспільного добробуту випливає з об'єктивної необхідності створення передумов для гармонійного розвитку сфер національної економіки. Визначна роль податкового регулювання в управлінні процесами соціально-економічного розвитку випливає з варіативності і флексibility інструментарію, іманентної здатності чинити вплив на процеси відтворення на макро-, мезо- та мікрорівнях водночас, елімінуючи як ендегенні, так і екзогенні шоки. Фінансове регулювання соціально-економічного розвитку пов'язане зі становленням та еволюцією державних інститутів. З одного боку, податкова система може розглядатися як унікальний результат розвитку інститутів фінансової сфери, з іншого – сам дизайн фінансового простору залежить від типу реалізованої податкової політики, а також профілю соціально-економічної моделі держави. Умови економічної невизначеності та загроза впливу негативних екстерналій актуалізують подальший науковий пошук у сфері інституційних засад формування та реалізації податкової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс питань щодо інституційних засад формування та реалізації податкового компоненту фінансової політики перебуває у фокусі уваги значної кількості зарубіжних і вітчизняних дослідників. Р. Ебботт та Б. Богенштейндер досліджують еволюцію методичного інструментарію податкової політики за умов цифровізації та роботизації процесів суспільного виробництва [1]. Авторський колектив під керівництвом В. Гаспара розглядає взаємовплив податкової політики та економічного розвитку в контексті необхідності досягнення цілей сталого розвитку [2]. М. Фарія-і-Кастро вивчає особливості реалізації податкової політики за умов дії глобальних соціально-економічних шоків та специфіку застосування її інституційного інструментарію для подолання макродисбалансів [3]. С. Станчева розглядає множинні взаємозалежності між макрофінансовим і електоральними циклами та когнітивні упередження платників, враховуючи ступінь їх обізнаності про застосовуваний урядом фінансовий інструментарій підтримки соціально-економічного розвитку [4]. К. Халлуміс наголошує на хронологічному аспекті податкової політики та необхідності співвіднесення трансформацій фінансового простору із їх потенційними наслідками в середньостроковій та стратегічній перспективі [5].

Значний вплив на розвиток вітчизняного наукового дискурсу щодо інституційного забезпечення підготовки та реалізації податкової політики було зроблено школою професора І. Я. Чугунова [6; 7]. У її рамках запропоновано оригінальне трактування поняття податкової політики соціально-економічного розвитку, досліджено особливості її реалізації за умов дії глобальних соціально-економічних шоків. Колективом вітчизняних авторів розкрито специфіку реалізації податкової політики за умов поглиблення децентралізації [8]. Групою науковців під керівництвом Л. П. Сідельникової досліджено регуляторний вплив податкової політики на активність суб'єктів господарювання [9]. Авторським колективом на чолі з О. Добровольською досліджено екологічні прояви реалізації податкової політики [10]. Однак чимало теоретичних і прикладних аспектів підготовки та реалізації податкового компоненту фінансової політики соціально-економічного розвитку потребують подальшого дослідження та зберігають актуальність з огляду на умови невизначеності і дію множини соціально-економічних шоків.

Метою статті є розкриття і систематизація розвитку інституційних засад формування та реалізації податкової політики в Україні.

Викладення основного матеріалу. Перші 20 років еволюції фінансового простору України (1991–2010 роки) відзначені некодифікованістю вітчизняного податкового законодавства, що не лише шкодило належному формуванню фінансової бази державності, а й знижувало ефективність функціонування суб'єктів господарювання, створюючи загальну невизначеність. Протягом 1990-х років діяли рудиментарні статті радянських нормативних актів, а також пізніших постанов, розпоряджень та інструкцій, що нерідко конфліктували між собою. 2 грудня 2010 року був прийнятий, а з 1 січня 2011 року – вступив в дію Податковий кодекс України (ПКУ), що функціонує і наразі. Паралельно підготовлено та прийнято Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року № 2464–VI, який нормалізував коло питань щодо соціального забезпечення.

Ухвалення ПКУ сприяли упорядкуванню відносин щодо справляння й адміністрування податків і зборів, зміцненню організаційної єдності фінансового простору, посиленню його адаптивності відносно шоків. Подальше вдосконалення соціально-економічних відносин зумовило ухвалення правок і прийняття необхідних доповнень, що забезпечило інституціоналізацію архітектури системи публічних фінансів. Генеральним завданням кодифікації були

посилення транспарентності системи і спрощення адміністрування. При цьому значно скоротився перелік загальнодержавних і місцевих податків та зборів. Визначними етапами інституційного розвитку фіскального простору були скасування комунального і рекламного податків, ринкового збору, а ще спецзборів за право використання локальної символіки, видачу дозволів на розміщення певних об'єктів торгівлі тощо.

Запровадження майнового оподаткування у 2015 році суттєво розширило фінансові джерела бюджетів територіальних громад, зміцнюючи їх спроможність, стійкість і резильєнтність. Формування концептуальної системи оподаткування об'єктів майна включало детермінацію його спецкатегорій: землі, нерухомості та транспорту. Важливим стало надання органам місцевого права регуляції ставок і баз податку на майно (за виключенням транспортного податку). За локальними бюджетами також закріплено єдиний податок, а особливими положеннями детерміновано пропорції розподілу надходжень від загальнодержавних податків.

Однією із актуальних задач вдосконалення податкового регулювання соціально-економічного розвитку залишається зниження трансакційних витрат, зокрема пов'язаних з ускладненим документообігом і колосальними витратами часу платників на заповнення відповідної звітності. Іншим важливим питанням є недопущення, з одного боку, тінізації економіки та ерозії бази оподаткування, а з іншого – недопущення переплат та неправомірних відшкодувань податків. Важливим є формування максимально транспарентних практик взаємодії економічних агентів і фіскальних органів.

Комплекс заходів податкової політики має відповідати стратегічному уявленню про модель соціально-економічного розвитку. Варто зазначити, що фіскальна політика в Україні поперемінно носила то стимулюючий, то більш жорсткий та рестрикційний характер. Так, у 2010–2014 роках вона поєднувала стимулювання попиту із гібридними заходами, зокрема податковим заохоченням (градуальне зниження ставок прибуткового оподаткування, детермінація умов одержання платниками пільг) у комплексі з фіскальною консолідацією, що призвело до нарощування обсягів податкових надходжень.

Запровадження ПКУ дозволило суттєво удосконалити систему непрямого оподаткування. Посилення ролі акцизу дозволило реалізацію ним як власне фіскальної, так і регуляторної функції (у контексті обмеження споживання шкідливих товарів). Множинний досвід країн з розвинутою та емерджентною економікою свідчить, що непрямі податки переважно нейтрально впливають на процеси соціально-економічного розвитку. Однак український кейс виявився аномальним через стійке збільшення навантаження на споживання не лише власне через акциз, а й через зростання переплат, що мало переважно пригнічуючий ефект для фінансово-господарської діяльності економічних агентів.

Гібридна агресія проти України, що розпочалася у лютому 2014 року, змусила уряд віднаходити екстраординарні джерела для фінансування витрат на оборону, а це набуло форми масштабної фіскальної консолідації. Стійке зростання надходжень від справляння податків на споживання, ПДФО та ресурсних платежів стало пріоритетом розвитку вітчизня-

ного фінансового простору. З цієї метою було запроваджено оподаткування ПДВ (за зниженою ставкою 7 %) операцій із постачання і реалізації виробів медичного призначення та лікарських засобів. Перелік платників ресурсної ренти було переглянуто в бік розширення. Щодо пенсій та довічного грошового утримання, величина яких перевищувала встановлений державою ліміт, було запроваджено оподаткування. До числа платників збору (у формі цільової надбавки до поточного тарифу на природний газ) було включено економічних агентів-споживачів, в якості палива або сировини, імпортованого та видобутого ними самостійно природного газу. Крім того було скасовано мораторій на оподаткування доходів фізичних осіб, одержаних у формі процентів на депозити. Ставка відповідного податку детермінована на рівні 15 %. З 300 тис. грн до 1 млн грн підвищився поріг обов'язкової реєстрації суб'єктів господарювання платниками ПДВ. Саме на цьому етапі інституційного вдосконалення фіскального простору здійснено перші заходи із впровадження системи електронного адміністрування ПДВ.

Суттєві інституційні зміни торкнулися ПДФО. Спочатку ПКУ передбачав застосування прогресивної шкали, за якої доходи до 10 мінімальних заробітних плат на місяць оподатковувалися за ставкою 15 %, а решта – за підвищеною ставкою 17 %. У 2015 році останню було збільшено до 20 %. Проте модель вітчизняного фіскального простору виявилася мало пристосованою до прогресивного оподаткування. Тому вже з 2016 року введено єдину ставку ПДФО – 18 %, що суттєво спростило адміністрування відповідного інструменту.

З 3 серпня 2014 року в якості тимчасово заходу із метою розширення фінансової бази для забезпечення оборони України встановлено військовий збір зі ставкою 1,5 % та базою, ідентичною до ПДФО. Його нарахування та сплата здійснюється роботодавцями, платниками визначено фізичних осіб-резидентів, які одержують доходи в Україні та за її межами, а також фізичних осіб-нерезидентів, які одержують доходи в Україні. Військовий збір має цільове призначення, відповідні кошти одразу перераховуються до державного бюджету.

Перехід війни з гібридної у повномасштабну фазу та затяжний характер військових дій змусив підвищити ставку військового збору до 5 % починаючи з 1 грудня 2024 року. Крім історичного підвищення ставки, запроваджено збір для платників III групи єдиного податку на рівні 1 % від одержуваного доходу. Для фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку I, II і IV груп військовий збір передбачено на рівні 10 % від мінімальної заробітної плати, що на момент внесення змін складала 8000 грн на місяць. Військовий збір на рівні 1,5 % залишився власне для самих військових.

Для збільшення доходів бюджету і одночасного збалансування платіжного балансу у 2015 році було введено додатковий імпорتنний збір, що нарахуовувався незалежно від інших податків та зборів, які справляються при імпорті. Цей збір стосувався товарів, ввезених на митну територію України у режимі імпорту, незалежно від країни походження товару за ставками: 10 % – для 1–24 товарних груп УКТЗЕД; 5 % – для 25–97 груп УКТЗЕД; 10 % – для товарів, що підлягають оподаткуванню ввізним митом згідно ст. 374 Митного кодексу. Життєво необхідні імпортні товари, зо-

крема паливо та енергетичні ресурси, ліки та медичні ви-
роби, зокрема призначені для онкохворих та проведення
гемодіалізу, звільнялися від відповідного спеціального
імпортного збору. Також від нього були звільнені банкто-
ти та банківські метали, гуманітарна допомога, товари,
звільнені від сплати ввізного мита згідно з міжнародними
домовленостями (за виключенням умов вільної торгів-
лі). У 2015 році до зведеного бюджету України надійшло
25,20 млрд грн від справляння відповідного збору. Одно-
час імпортийний збір запроваджувався як виключно тимча-
совий захід фіскального регулювання, а тому, після завер-
шення виконання відведеної йому функції, було прийнято
рішення не продовжувати його дію.

Євроінтеграційний курс України остаточно ви-
значено із прийняттям Закону № 1678–VII від 16 ве-
ресня 2014 року, що ратифікував «Угоду про асо-
ціацію між Україною, з однієї сторони, та Європей-
ським Союзом, Європейським співтовариством з
атомної енергії і їхніми державами-членами, з ін-
шої сторони» (надалі – «Угоди про асоціацію») [11].
У її розділі V висвітлено питання економічного і галузе-
вого співробітництва, зокрема в Главі 4 регулюється опо-
даткування. Базовими принципами управління фіскаль-
ним простором детерміновані транспарентність, вільний
обмін інформацією та добросовісну податкову конкурен-
цію. Наголошується на задачах посилення спроможності
збору та контролю податкових надходжень, вдоскона-
лення процедур відшкодування ПДВ, боротьби з подат-
ковим шахрайством та ухиленням від сплати фіскальних
зобов'язань.

Основна увага в контексті євроінтеграційного посту-
пу приділяється податковому регулюванню ринкового обі-
гу підакцизних товарів і недопущенню реалізації контра-
банди та контрафакту. Україна взяла на себе зобов'язання
щодо планомірного зближення ставок акцизного подат-
ку на тютюн і тютюнові вироби із державами-членами
ЄС шляхом налагодження регіонального діалогу згідно
з Рамковою конвенцією ВООЗ із боротьби проти тютюну
2003 року. Передбачено поетапну перебудову української
структури оподаткування згідно з Додатком XXVIII до
«Угоди про асоціацію», що передбачає наявність адаптацій-
них періодів для недопущення шоків ефектів.

У 2024 році Єврокомісія опублікувала звіт стосовно
прогресу України в контексті європейської політики сусід-
ства та розширення [12]. У документі зазначено значний
прогрес у трансформації методичних засад оподаткування
ПДВ, однак підкреслено подальшу необхідність врегулю-
вання питань застосування пільг, виключень, понижених
ставок тощо. Поряд із досягненнями у сфері гармонізації
класифікації підакцизних алкогольних виробів зазначено
недоліки щодо класифікації та адміністрування тютюно-
вого акцизу. Окремий акцент зроблено на необхідності
вдосконалення трансфертного ціноутворення і ефективній
протидії практикам ухилення від сплати податків.

З 1 січня 2015 року для якісного оперативного контр-
олю запроваджено систему електронного адмініструван-
ня (СЕА) ПДВ, а також посилено вимоги використання
суб'єктами господарювання реєстраторів розрахункових
операцій. СЕА ПДВ передбачає створення виключно елек-

тронних накладних (розрахунків коригування) та їх ре-
єстрацію в Єдиному реєстрі в межах ліміту, що підлягає
корекції. Для посилення транспарентності взаємодії еко-
номічних агентів та фіскальних інституцій створено безко-
штовний для користувача електронний кабінет платника
податків.

З метою віднайдення нових доходних джерел для
місцевих бюджетів з 2015 року введено податок з реалі-
зації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі під-
акцизних товарів. У подальшому пальне було виключене
з бази оподаткування роздрібним акцизом, оскільки цей
компонент фіскальних заходів виявився малоефективним.
Водночас посилено заходи щодо подальшої цифровізації
процесів взаємодії платників податків із фіскальними ін-
ституціями

Важливою задачею залишається протидія тіньовій
економіці, боротьба з ухиленням та уникненням сплати по-
датків, розмиванням бази оподаткування та іншими спо-
собами одержання економічними агентами неправомірної
вигоди. Україна долучилася до проекту ОЕСР та Групи два-
дцяти *BEPS (Base Erosion and Profit Shifting)* для протидії
ерозії бази та виведенню прибутків у інші фіскальні юрис-
дикції [13]. До методології аналізу господарських операцій
в контексті доцільності застосування пільгових ставок
з податку на доходи нерезидентів при виплаті пасивних
доходів з джерелом походження в Україні інтегровано тест
основної мети (*Principal Purpose Test, PPT*), що мінімізує
ризики, пов'язані з використанням офшорів і механізмів
трансфертного ціноутворення.

Податкова політика будь-якої країни має володіти
властивостями стійкості та здатності протидіяти екзо- та
ендогенним шокам. Для цього уряд повинен бути наді-
лений відповідними повноваженнями щодо термінових
корекцій методичного інструментарію фіскального регу-
лювання. Основними екзогенними шоками, що сколихну-
ли економіку України, були глобальна пандемія COVID-
19 у 2020 році та повномасштабне російське вторгнення
24 лютого 2022 року. В першому випадку перед урядом
постало комплексне завдання переосмислення податкової
політики таким чином, щоб, з одного боку, підтримати біз-
нес і забезпечити соціальний захист населення, а з іншо-
го – забезпечити резильєнтність системи публічних фінан-
сів. Так, у II кварталі 2020 року фізичні особи-підприємці I
та II груп були звільнені від сплати ЄСВ, паралельно у цей
період було скасовано штрафи за несвоєчасну сплату або
неналежне подання звітності з ЄСВ. Ті ж економічні агенти
мали право не платити єдиний податок за березень та кві-
тень 2020 року (зі скасуванням нарахування штрафів і пені
за порушення).

Важливою особливістю реалізації податкового регу-
лювання вказаного періоду стала раціональна мінімізація
ревізійно-контрольних процедур, зокрема тимчасова за-
борона проведення більшості видів фактичних, планових
та документальних перевірок (крім пов'язаних з відшкоду-
ванням ПДВ) з 18 березня до 31 грудня 2020 року. Суб'єкти
господарювання звільнялися від плати за землю державної
та комунальної форм власності у березні-квітні 2020 року.
У березні 2020 року скасовувалося оподаткування об'єктів
нежитлової нерухомості, що були у власності фізичних

і юридичних осіб. Платники одержали право звертатися до податкових органів із заявами про відстрочку / розстрочку оплати зобов'язань через фінансові труднощі внаслідок пандемії. Було надано дозвіл подавати фінансову звітність із запізненням, а окремі адміністративні процедури значно спрощувалися.

У випадку другого шокового епізоду невідкладно з 24 лютого 2022 року Кабміном підготовлено програму фіскального стимулювання. Для уникнення паніки на ринку пального з березня 2022 року знижено ставку ПДВ, а також темпорально скасовано акцизне оподаткування палива. Затяжний характер війни та експоненціально зростаючі оборонні видатки спричинили нетривалий період дії вказаних пом'якшень. З 30 вересня того ж року повернено паливний акциз, проте із пониженою (відносно довоєнного періоду) ставкою: на бензини моторні – € 100 / 1000 л, на скраплений газ, бутан та ізобутан – € 52 / 1000 л. У II півріччі 2023 року відновлено довоєнний рівень оподаткування. Крім повернення 20 % ПДВ, підвищено акциз на моторні бензини до € 213,5 / 1000 л, дизельні палива – до € 139,5 / 1000 л. Пільгове оподаткування палива дозволило дещо стримати інфляцію та зберегти купівельну спроможність населення.

З березня 2022 року до липня 2023 року платники єдиного податку I та II груп на власний розсуд мали право не сплачувати його. Для платників III групи ставка фіксувалася на рівні 2 % доходу. На початку періоду активних бойових дій визначався також ліміт доходу 10 млрд грн, однак пізніше його скасували. Для суб'єктів, чия основна діяльність пов'язана з виробництвом і реалізацією підакцизних товарів, обміном валют, видобутком корисних копалин, фінансами (ломбарди, банки, страхові компанії), а також організацією азартних ігор і лотерей, використання такого фіскального стимулу було обмежене. Можливість до лютого 2023 року перебування на спрощеній системі оподаткування організаторів азартних ігор посилювала ризики ухилення від оподаткування і скорочувало доходи бюджету, наразі ця законодавча прогалина елімінована [14].

У II кварталі 2022 року було скасовано ПДВ, мита і акцизи при імпорті транспортних засобів, що мало на меті відновлення приватного автопарку і придбання транспорту для військових. Однак стрімке скорочення надходжень акцизу з імпортованих авто призвело до відміни відповідної норми вже 21 червня того ж року. Адаптивність фіскального регулювання соціально-економічних процесів ілюструється і звільненням з 11 листопада 2022 року операцій із імпортування електрогенераторів, акумуляторів, трансформаторів та іншого подібного обладнання від сплати ПДВ і мита, що дозволило подолати критичний дефіцит електроенергії в умовах руйнації відповідної інфраструктури.

З III кварталу 2023 року податкова політика України переважно компенсаторна. Для наповнення бюджету у 2023 році тимчасово введено підвищену ставку податку на прибуток банків – 50 % – із подальшим встановленням базової ставки 25 %. У кінці 2024 року ставку 50 % відновлено «у ретроспекції». В IV кварталі 2023 року змінився принцип зарахування «військового» ПДФО. З 1 жовтня 2023 року до 31 грудня року, в якому буде скасовано режим воєнного стану, відповідні кошти спрямовуватимуться до

спецфонду держбюджету, а не у місцеві бюджети. Наприкінці 2024 року було здійснено чергове підвищення податків, яке у медіа та науковому дискурсі неодноразово називали історичним. Зокрема, як раніше зазначалося, ставку військового збору підвищено до 5 %.

Добір інструментарію податкового регулювання соціально-економічних процесів має відбуватися з урахуванням низки чинників. Крім особливостей фази макро-економічного циклу та сукупності поточних екстерналій важливо враховувати соціально-демографічні, культурні та інші фактори, забезпечуючи достатню адаптивність та маневреність заходів фіскальної політики [15; 16].

27 грудня 2023 року урядом введено в дію «Національну стратегію доходів до 2030 року», що містить основні ідеї трансформації податкової та митної систем України, зокрема в частині удосконалення процедур адміністрування податків [17]. Передбачено подальше узгодження норм вітчизняного законодавства згідно вимог ЄС, неухильне дотримання міжнародних зобов'язань в частині фіскальної політики, посилення контролю за дотриманням законодавства як платниками податків, так і контролюючими інституціями. Поставлені задачі є досяжними виключно за умов розробки та впровадження інноваційних цифрових інструментів адміністрування податків та зборів.

Висновки. Стійке зростання громадського добробуту та ефективне масштабування суспільного виробництва можливі виключно за умов правильної детермінації інституційних засад формування та реалізації податкового компоненту фіскальної політики. Еволюція вітчизняної податкової політики була складним і достатньо тривалим процесом.

Введення у дію Податкового кодексу України в 2011 році дозволило подолати численні неузгодженості між розрізненими нормами фіскального законодавства. До початку гібридної агресії у 2014 році податкова система перебувала на стадії інституційного становлення та вдосконалення, оптимізація структури та певне зниження податкового навантаження свідчать про переважно стимулюючий характер реалізованої політики. Гібридна агресія змінила пріоритети податкової політики, надавши їй переважно компенсаторного характеру зі стабілізаційними рисами, про що свідчить пошук екстраординарних джерел доходів бюджету. Паралельно розпочалися трансформація системи організації влади, формування потенційно спроможних територіальних громад.

Комплекс фіскальних заходів для поживлення громадської активності та підвищення рівня життя населення на фоні поглиблення децентралізації та цифровізації економіки характеризував податкову політику соціально-економічного зростання у 2016 – на початку 2020 років. Пандемія COVID-19 переорієнтувала її на зменшення фіскального навантаження для суб'єктів малого і середнього підприємництва, запровадження пільг і виключень, спрощення процедур подання звітності тощо. Початок активної фази війни у лютому 2022 року пріоритетизував заходи стимулюючої податкової політики зі зниженням навантаження, встановленням темпоральних пільг для недопущення критичного зниження якості життя та дієвої підтримки вітчизняного бізнесу. Затяжний характер воєнних дій

з другої половини 2023 року актуалізує комплекс заходів компенсаторної податкової політики із розширенням бази, підвищенням ставок оподаткування та всеосяжним впровадженням електронних сервісів. Основною задачею залишається досягнення транспарентності і ефективної організації фіскального простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abbott R., Bogenschneider B. Should robots pay taxes: Tax policy in the age of automation. *Harvard Law & Policy Review*. 2018. Vol. 12. P. 145.
2. Gaspar V., Amaglobeli M. D., Garcia-Escribano M. M., Prady D., Soto M. Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs. International Monetary Fund, 2019.
3. Faria-e-Castro M. Fiscal policy during a pandemic. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 2021. Vol. 125. 104088.
4. Stantcheva S. Understanding tax policy: How do people reason? *The Quarterly Journal of Economics*. 2021. Vol. 136 (4). P. 2309–2369.
5. Challoumis C. Adapting Tax Policy for Future Economies – Insights from the Cycle of Money. *SSRN Electronic Journal*. 2024.
6. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin, A. Fiscal and monetary policy of economic development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10 (1). P. 42–52.
7. Kaneva T., Chugunov I., Pasichnyi M., Nikitishin A., Husarevych N. Tax policy for economic recovery and sustainable development after COVID-19. *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*. 2022. Vol. 17 (2). P. 102–109.
8. Pasichnyi M., Kaneva T., Ruban M., Nepytyaliuk A. The impact of fiscal decentralization on economic development. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Vol. 16 (3). P. 29–39.
9. Sidelnikova L., Ovsiuk N., Savastieieva O., Kozak S., Lishchuk N., Zinchenko A. Tax Incentives in the System of State Financial Support of Economic Entities. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67 (4). P. 653–659.
10. Dobrovol'ska O., Günther S., Chernetska O., Dubrova N., Kachula S. Environmentally related taxes and their influence on decarbonization of the economy. *Environmental Economics*. 2024. Vol. 15 (1). P. 174–189.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
12. European Commission staff working document. Ukraine 2024 report. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf
13. Base erosion and profit shifting (BEPS). URL: <https://www.oecd.org/en/topics/base-erosion-and-profit-shifting-beps.html>
14. Pasichnyi M. Fiscal dominants of military financing. *Scientia fructuosa*. 2024. Vol. 2. P. 20–37.
15. Khachatryan V., Nepytyaliuk A., Pasichnyi M., Nasibova O., Tabenska J. Demographics' impact on economic growth in Central Europe and the Baltic states. *Economics – Innovative and Economics Research Journal*. 2023. Vol. 11 (s1). P. 37–54.
16. Непиталюк А. В. Детермінанти забезпечення демографічної стійкості. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 105 (4). С. 44–59.
17. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf

REFERENCES

- Abbott, R., and Bogenschneider, B. "Should robots pay taxes: Tax policy in the age of automation". *Harvard Law & Policy Review*, vol. 12 (2018): 145-.
- "Base erosion and profit shifting (BEPS)". <https://www.oecd.org/en/topics/base-erosion-and-profit-shifting-beps.html>
- Challoumis, C. "Adapting Tax Policy for Future Economies - Insights from the Cycle of Money". *SSRN Electronic Journal* (2024).
- Chugunov, I. et al. "Fiscal and monetary policy of economic development". *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10 (1) (2021): 42-52.
- Dobrovol'ska, O. et al. "Environmentally related taxes and their influence on decarbonization of the economy". *Environmental Economics*, vol. 15 (1) (2024): 174-189.
- "European Commission staff working document. Ukraine 2024 report". https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf
- Faria-e-Castro, M. "Fiscal policy during a pandemic". *Journal of Economic Dynamics and Control*, vol. 125 (2021): 104088.
- Gaspar, V. et al. *Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs*. International Monetary Fund, 2019.
- Kaneva, T. et al. "Tax policy for economic recovery and sustainable development after COVID-19". *Problemy Ekorozwoju - Problems of Sustainable Development*, vol. 17 (2) (2022): 102-109.
- Khachatryan, V. et al. "Demographics' impact on economic growth in Central Europe and the Baltic states". *Economics - Innovative and Economics Research Journal*, vol. 11 (s1) (2023): 37-54.
- "Natsionalna stratehiia dokhodiv do 2030 roku" [National Revenue Strategy until 2030]. https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
- Nepytyaliuk, A. V. "Determinanty zabezpechennia demohrafichnoi stiiikosti" [Determinants of Ensuring Demographic Sustainability]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 105(4) (2019): 44-59.
- Pasichnyi, M. "Fiscal dominants of military financing". *Scientia fructuosa*, vol. 2 (2024): 20-37.
- Pasichnyi, M. et al. "The impact of fiscal decentralization on economic development". *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 16 (3) (2019): 29-39.
- Sidelnikova, L. et al. "Tax Incentives in the System of State Financial Support of Economic Entities". *Economic Affairs*, vol. 67 (4) (2022): 653-659.
- Stantcheva, S. "Understanding tax policy: How do people reason?" *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 136 (4) (2021): 2309-2369.
- "Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soюзom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhniymy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony" [Association Agreement between Ukraine, of the One Part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the Other Part]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

Стаття надійшла до редакції 04.05.2025 р.

Статтю прийнято до публікації 20.05.2025 р.